

بسم الله الرحمن الرحيم

شاخص های خانواده مطلوب در نگاه امام علی علیه السلام

احد داوری^۱

محمد تقی زاده^۲

چکیده

خانواده در دین اسلام اهمیت خاصی دارد، از این رو توصیه های متعددی در باره اهمیت، استحکام و نحوه تعامل اعضا ارائه کرده است تا خانواده ای مورد پسند در جامعه شکل بگیرد. بخشی از این ویژگی ها در احادیث امیر مؤمنان حضرت علی بن ابی طالب علیه السلام نقل شده است. پژوهش حاضر با کمک داده های کتابخانه ای و با گردآوری و تحلیل روایات منقول از آن حضرت، در پی تبیین مهم ترین شاخص های خانواده مطلوب از نگاه امام علی علیه السلام است که در سه حوزه اعتقاد، اخلاق و رفتار سامان یافته است. یافته های پژوهش نشان می دهد، از نگاه حضرت علی علیه السلام ایمان به خدا و برقرار ساختن روحیه الهی و رشد شخصیت معنوی اعضای خانواده بخشی از شاخص های اعتقادی خانواده مطلوب محسوب می شود. توکل، صبر و غیرت از شاخص های اخلاقی و حسن رفتار، همکاری، ساده زیستی، عفو و گذشت از مهم ترین شاخص های رفتاری خانواده مطلوب به شمار می آیند.

واژگان کلیدی: خانواده مطلوب، شاخص، امام علی علیه السلام

۱- مقدمه

۱. دانش آموخته دکتری تفسیر تطبیقی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، ahaddavari@gmail.com
۲. دانش آموخته کارشناسی علوم قرآن و حدیث دانشکده علوم قرآنی مراغه mohammadtaghizadeh@091gmail.com

خانواده بنیان اصلی جامعه و مهم ترین کانون آرامش، تعادل، شکل گیری شخصیت انسان ها و همچنین هسته اول سازمان ها و نهاد های اجتماعی به شمار می رود، از این رو تأثیر مستقیم و نقش مهمی بر تحولات و رخداد های جامعه خواهد داشت. در خانواده مطلوب و موفق، پدر و مادر هسته مرکزی و کانون خانواده و فرزندان در گرد این کانون قرار دارند. آنان نخستین الگو و معلّم فرزندان می باشند و فرزندان از اخلاق و رفتارهای آن ها الگوبرداری می کنند بنابراین والدین می توانند در آن ها بسیار تأثیرگذار باشند، خداوند متعال در آیه ۲۱ سوره روم می فرماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» و از نشانه های او اینکه همسرانی از جنس خودتان برای شما آفرید تا در کنار آنان آرامش یابید و در میانتان مودت و رحمت قرار داد؛ در این نشانه هایی است برای گروهی که تفکر می کنند! گرایش به ازدواج و تشکیل خانواده ریشه در فطرت انسان دارد و اسلام بر اساس برخی از شرایط آن را تایید کرده است. گرایش به ازدواج از منظر اسلام، قبل از هر چیز پاسخ به خواست فطری و ذاتی انسان است؛ زیرا خداوند ساختمان بدن اسان را به گونه ای آفریده است که با رسیدن به مرحله رشد و بلوغ، خود به خود به جنس مخالف تمایل می یابد و برای تشکیل زندگی مشترک تلاش می کند. این امر، دلیل فطری بودن ازدواج است، نه تحمیلی بودن آن از ناحیه عادت، ضرورت زندگی و یا عامل دیگر. (طباطبایی، ۱۳۷۴ ش، ج ۴، ص ۴۹۳)

نهاد خانواده همواره از اول زندگی بشر تا کنون وجود داشته و هیچ وقت خالی از خانواده نبوده است. امروزه نیز نظام خانواده همچنان استوار است و چگونگی شکل گیری خانواده در میان اقوام گوناگون، متفاوت است چرا که فرهنگ، آداب و رسوم نقش مهمی دارد و این موارد در میان اقوام مختلف، متفاوت است. بدین سان اگر کسی قصد تشکیل خانواده را دارد باید به تناسب و همشانی زن و مرد توجه ویژه ای داشته باشند. لذا خانواده موفق و مذهبی یکی از نیاز های واقعی است که جامعه اسلامی محتاج آن است. بر این اساس بهترین الگو برای افراد در زمینه خانواده موفق و برتر، سیره ائمه معصومین (ع) به ویژه امیرمؤمنان امام علی (ع) می باشد. امام علی (ع) در نامه ۲۸ نهج البلاغه می فرماید: *فَأِنَّا صَنَائِعُ رَبِّنَا وَ النَّاسُ بَعْدُ صَنَائِعُ لَنَا؛* مسلماً ما دست پرورده پروردگاران هستیم و مردم پس از آن تربیت شده ما هستند. از این رو نمونه کامل یک خانواده برتر و مطلوب اسلامی را می توان در زندگانی آن حضرت جستجو کرد.

اهمیت و هدف از معرفی خانواده امام علی (ع) به عنوان یک خانواده برتر و سالم، ضرورت تأمل در این خانواده پر از مهر و عطوفت را نمایان تر می سازد و از سوی دیگر یک اسوه کامل و تمام عیار برای مسلمانان است تا مسیر زندگی خود را بر اساس معیار های آنان تعیین کنند چرا که با توجه به اهمیت خاص خانواده و آفات و آسیب های فراوانی که در دنیای امروز متوجه این نهاد با ارزش می باشد، از این رو باید به بیان راهکارهایی برای رفع این آسیب ها و ارائه الگویی مناسب برای خانواده ها پرداخته شود لذا با بررسی و شناسایی شاخص های خانواده مطلوب در نگاه امام علی علیه السلام روشن می شود که خانواده و اعضای آن چه رفتار و وظایفی در راستای مطلوبیت ساختن خانواده دارند و باید چه ویژگی هایی داشته باشند تا به تعالی و کمال برسند.

پژوهش حاضر به روش تحلیلی تاریخی و با کمک منابع کتابخانه ای در پی پاسخ به این پرسش است که خانواده مطلوب از دیدگاه امام علی (ع) دارای چه ویژگی هایی می باشد؟ برای پاسخ به این پرسش حوزه مطالعاتی خانواده مطلوب در سه محور کلی شاخص های اعتقادی، شاخص های اخلاقی و شاخص های رفتاری مورد بحث قرار می گیرد.

۲- پیشنهاد بحث

در رابطه با زندگانی امام علی علیه السلام کتاب های متعددی نگاشته شده است که بخشی از آنها مربوط به مباحث خانواده از نگاه آن حضرت است، از جمله در دانشنامه امام علی (ع) در بخش سیره رفتاری، اخلاقی و خانوادگی به بخشی از این مباحث اشاره شده است.

کتاب اخلاق و خانواده از نگاه امام علی به قلم ابوالحسن مطلبی اخلاق و آداب معاشرت در جنبه های مختلف به خصوص آداب معاشرت و اخلاق در محیط خانواده را از منظر آیات قرآن احادیث، روایات، خطبه ها، نامه ها و کلمات قصار موجود در نهج البلاغه شرح و تبیین کرده است. چنانکه در کتاب خانواده از دیدگاه امیر المومنین علیه السلام تالیف علی قائمی، اهمیت و جایگاه نظام خانواده از دیدگاه حضرت علی علیه السلام باز گو شده است.

برخی مقالات نیز به بررسی موضوع خانواده از نگاه امیر مومنان پرداخته اند از جمله احمد قماشچی در مقاله «عوامل آرامش خانواده در سبک زندگی امام علی (ع) و حضرت فاطمه (س)» به بررسی عوامل آرامش خانواده در سبک زندگی علوی می پردازد و فقط شاخص های رفتاری را به صورت غیر مستقیم اشاره کرده است. علی بخشی در مقاله «امام علی علیه السلام و خانواده» به عوامل تحکیم بخش و تقویت کننده مناسبات خانواده با تمسک به کلمات امام علی (علیه السلام) پرداخته و عوامل را به صورت پراکنده گردآوری کرده است.

تفاوت این پژوهش با موارد فوق این است که در پژوهش های انجام شده یا به شاخص های اعتقادی خانواده مطلوب اشاره نشده و یا شاخص های اخلاقی و رفتاری به صورت پراکنده مورد بررسی قرار گرفته و از هم تفکیک قرار داده نشده؛ اما در این نوشتار سعی گردیده است تا شاخص های خانواده مطلوب اعم از اعتقادی، اخلاقی و رفتاری در سیره و بیانات گهربار امیر المومنین (علیه السلام) مورد بررسی قرار گیرید.

۳- مفهوم شناسی خانواده

خانواده در لغت به معنای اهل خانه، اهل بیت، طایفه، خاندان، دودمان و تبار به کار رفته است. (موسوی بجنوردی، ۱۳۶۷ش، ج ۲۲، ص ۱) و نیز مجموع افرادی که در یک خانه زیست می کنند و واحدی است که شامل پدر و مادر و فرزندان می باشد. (معین، ۱۳۸۶ش، ج ۱، ص ۶۱۳). خانواده، معمولاً کارکردهای گوناگون شخصی، اقتصادی، تربیتی و جز این ها را بر عهده دارد. (سالاری فر، ۱۳۹۳ش، ص ۱۲ و ۱۳). در زبان عربی به جای کلمه خانواده، لفظ عشیره به کار رفته است. (قرشی، ۱۳۷۱ش، ج ۵، ص ۱). عشیره از ریشه عشر به معنای مخالطه، مداخله و معاشره می باشد؛ و همچنین معادل عدد ده بیان شده است. (مصطفوی، بی تا، ج ۸ ص ۱۳۶؛ ابن منظور، بی تا، ج ۴، ص ۵۷۴) راغب می گوید: عشیره یعنی خاندان مرد که به وسیله او آن خانواده تکثیر پیدا می کند یعنی به منزله عدد کامل که همان عدد ده است آنها نیز بطور کامل اهل و خانواده او می شوند، خدای تعالی می فرماید: (وَ أَوْجِبْكُمْ وَ عَشِيرَتَكُمْ - ۲۴ / توبه). (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۶۰۲) و نیز به معنای فامیل نزدیک، شوهر، زن و ایل آمده است. (بستانی، ۱۳۷۵، ص ۶۱۱)

در اصطلاح اندیشمندان تعاریف متعددی برای خانواده ارائه داده اند از جمله گفته اند:

۱- خانواده متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، هم خونی یا پذیرش فرزند با یکدیگر به عنوان زن، مادر، پدر و شوهر، برادر، خواهر، فرزند در ارتباط متقابل هستند، فرهنگ مشترک پدید می آورند و در واحد خاص زندگی می کنند. (قنادان، ۱۳۷۵، ش، ص ۱۴۸)

۲- خانواده به عنوان یک سیستم اجتماعی، شامل گروهی از افراد است که از طریق ازدواج با یکدیگر پیوند می کنند. رابطه اعضای خانواده، رابطه عمیق و چند لایه است که تاریخچه مشترک و درونی شده درباره جهان و اهداف مشترک بنا شده است در این نظام، افراد توسط علایق و دلبستگی های عاطفی نیرومند، دیرپا و متقابل با یکدیگر پیوند دارند. (تبریزی، ۱۳۸۵، ص ۱۳)

۳- براساس تعالیم اسلامی، خانواده، مجموعه ای است از افراد با رابطه های سببی (عقد ازدواج) و نسبی (والدینی، فرزندی، خواهر و برادری) است این افراد نسبت به هم متناسب با نوع نسبت و ارتباط، مسئولیت های اجتماعی، حقوقی، تربیتی، رفتاری، اقتصادی و دینی دارد. (ترابی، ۱۳۹۰، ش، ص ۱۹) براساس آنچه از تعاریف خانواده گذشت، می توان به این نتیجه رسید که تعریفی که براساس تعالیم اسلامی (تعریف سوم) گفته شد، جامع و صحیح تر می باشد.

با توجه به آنچه گفته شد می توان نتیجه گرفت که مراد از مطلوبیت خانواده این است که اعضای آن در نهایت آرامش و آسایش در کنار هم زندگی می کنند و در همه جوانب به طور متعادل و هماهنگ رشد و نمو کرده و از افراط و تفریط به دور باشند و فضای خانه و خانواده سرشار از پاکی و معنویت و رنگ و بوی الهی است و مهر، محبت، آرامش و اطمینان در چنین خانواده هایی نمودار است.

۴- شاخص های اعتقادی خانواده مطلوب

اعتقادات دینی به عنوان مجموعه ای از باید ها و نباید ها و نیز ارزش های اختصاصی و تعمیم یافته، از موثرترین تکیه گاه های روانی به شمار می رود که قادر است معنای زندگی را در تمام عمر فراهم سازد و در شرایطی خاص نیز با فراهم سازی تکیه گاه های تبیینی، فرد را از تعلیق و بی معنایی نجات می دهد. (زهره فراست، ۱۳۹۵، ش، ص ۷) به همین خاطر پایه و زیربنای جهت گیری انسان در زندگی، باورها و عقیده های اوست چرا که اعتقاد و عقیده انسان ها بالاترین نقش را در زندگی فردی و اجتماعی دارد. در همین راستا اسلام بیشتر از همه چیز به اصلاح شناخت و عقیده و باور های انسان اهمیت می دهد. در بحث شاخص های اعتقادی به مهم ترین اعتقادات و ارزش های دینی اشاره می شود که بر روابط و رفتارهای اعضای خانواده با یکدیگر تأثیر می گذارد و آن را به خانواده مطلوب و موفق اسلامی تبدیل می کند و نبود چنین ارزش ها و عقیده هایی باعث تزلزل و ناکارآمدی خانواده و شکل گیری روابط نامناسب بین آن ها می شود. بهترین و موثرترین الگو و نمونه ای که می توان در رابطه با خانواده مطلوب اسلامی معرفی کرد سیره خانوادگی ائمه اطهار (ع) به ویژه سیره خانوادگی امام علی (ع) و حضرت فاطمه (س) می باشد. لذا در این بخش چند نمونه از ارزش های اعتقادی از نگاه امام علی (ع) که از شاخص های مهم خانواده مطلوب اسلامی به شمار می رود، ذکر می گردد.

۴-۱- ایمان و اعتقاد به خدا

ایمان از ماده (أمن) در اصل آرامش خاطر و آرامش نفس و از بین رفتن بیم و هراس است. (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴، ج ۱ ص ۲۰۵) و به معنی باور یقینی و قطعی که با اعتراف و پذیرش دل همراه است و عمل، انسان را به آن رهنمون می نماید. (ابن عاشور، ۱۳۸۴ ق، ج ۱ ص ۷۳). اعتقاد قلبی به خداوند و دین‌داری از شاخص‌های مهم اعتقادی است، هر مقدار این ویژگی قوی‌تر باشد، رعایت حدّ و حدود شرعی کامل‌تر و پای‌بند به اصل و اصول خانواده بیشتر خواهد بود و هر مقدار ضعیف‌تر باشد، به همان اندازه می‌تواند به استحکام و بنیان خانواده آسیب برساند. امام علی (ع) در رابطه با ایمان می‌فرماید: لَا نَجَاةَ لِمَنْ لَا إِيمَانَ لَهُ؛ کسی که ایمان ندارد نجات نخواهد یافت. (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ ق، ص ۸۷۳، ح ۳۴۴) انسان نمی‌تواند بدون داشتن ایده و آرمان و ایمان، زندگی سالم داشته باشد و یا کاری مفید و ثمربخش برای بشریت و تمدن بشری انجام دهد. انسان فاقد هرگونه ایده و ایمان، یا به صورت موجودی غرق در خودخواهی درمی‌آید که هیچ وقت از لاک منافع فردی خارج نمی‌شود و یا به صورت موجودی مردود و سرگردان که تکلیف خویش را در زندگی در مسائل اخلاقی و اجتماعی نمی‌داند. انسان دائماً با مسائل اخلاقی و اجتماعی برخورد می‌نماید و ناچار باید عکس‌العمل خاصی در برابر این گونه مسائل نشان بدهد. (مطهری، ج ۲ ص ۴۱) حضرت علی (ع) در مورد کسی که ایمان و باور قلبی به خداوند را در زندگی خود به کار ببندد می‌فرماید: ثَمَرَةُ الْإِيمَانِ الْفَوْزُ عِنْدَ اللَّهِ؛ ثمره و نتیجه ایمان، رستگاری نزد خداوند است. (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ ق، ص ۸۸، ح ۱۴۹۱) اعتقاد و ایمان قلبی به خداوند همه رفتارها و سبک زندگی خانوادگی انسان را به سوی سعادت و کسب رضای الهی سوق می‌دهد فردی که خدا را حاضر و ناظر بر تمام اعمال خویش می‌داند، تلاش می‌کند تا در برخورد با اعضای خانواده و انجام وظایف خانوادگی، رضایت آنان را جلب نماید. اگر نهاد خانواده بر پایه ایمان و باور به خداوند، بنا شود بسیار مستحکم‌تر خواهد بود. یکی از الگوهای سبک زندگی اسلامی که بر پایه ایمان و باور یقینی به خداوند بنا شده، سبک زندگی امام علی (ع) و حضرت زهرا (س) می‌باشد که نمونه کامل خانواده مطلوب اسلامی می‌باشد. به همین جهت ایمان و اعتقاد قلبی به خداوند سبب مستحکم شدن بنیان اصلی و پایه‌های خانواده می‌شود و آن را به خانواده موفق و مطلوب اسلامی تبدیل می‌کند.

۲-۴- برقرار ساختن روحیه الهی و رشد شخصیت معنوی اعضای خانواده

روحیه تعبد و بندگی و ایجاد فضای معنوی در خانواده، آرامش خانواده را برقرار می‌کند و اعضای خانواده را به سوی طاعت و بندگی سوق داده و زندگی زوجین را سرشار از معنویت می‌کند. خانواده‌ای که دارای روحیه قوی بندگی باشد در برابر کمبودها، سختی‌ها و ناملایمت‌های زندگی هیچ‌گاه ترس و اضطراب و ناشکیبایی در ارکان خانواده به وجود نمی‌آید. حکمت‌گایی تشکیل خانواده و هدف‌نهایی اسلام از این همه تأکید بر تشکیل و تحکیم و تداوم آن، گسترش ارزش‌های انسانی، انتشار آرمان‌های توحیدی و ایجاد روحیه تعبد و بندگی می‌باشد. (محمدی ری شهری، ۱۳۸۹ ش، ص ۲۲) در قرآن کریم این تعبیر زیاد آمده که زیان و بدبختی آنجاست که آدمی در ناحیه معنی و روح ببازد، باختن اثرات و ثمرات زندگی چندان اهمیت ندارد. زندگی اگر باشد، همیشه اثرات و ثمرات دارد، ولی خدای ناخواسته اگر آدمی مثلاً امید و رجاء خود را از دست بدهد اهمیت فوق‌العاده دارد. بالاتر از آن، هنگامی است که ایمان و معرفت خود را ببازد، زیرا ایمان است که منبع امید و رجاست، ایمان است که توکل و اعتماد و امیدواری می‌آورد. آدم با ایمان هیچوقت خودش را تک و بی‌مدد کار و بی‌غمخوار نمی‌بیند، همیشه در نماز می‌گوید: إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ؛ اگر انسان در خانواده‌ای تربیت یابد که هدف آن، ایجاد روحیه تعبد و بندگی اعضای خانواده باشد در این صورت فرد با ایمان فرضاً در اثر پیشامد‌های روزگار اگر صدمات و لطماتی ببیند، چندان نگرانی ندارد. امام علی (ع) و

حضرت فاطمه (س) برای برقرار ساختن روحیه تعبد و بندگی در زندگی خود از روش ها و برنامه های خاصی استفاده می کردند. امیرالمومنین (ع) به دلیل روحیات و مؤانستی که با خدا و عبادت و قرائت قرآن داشتند، در تحکیم فضای بندگی خداوند متعال در خانواده نقش مهمی را ایفا می کردند. ایشان اتاقی را به عبادت اختصاص داده و اوقاتی برای مناجات با خدا قرار داده بودند. (حرعاملی، ۱۴۰۹، ق، ج ۵، ص ۲۹۵؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ق، ج ۷۳، ص ۱۶۱) همچنین حضرت زهرا (ع) در تحکیم روحیه و ایجاد فضای الهی در خانواده سهیم بودند به طوری که در اولین لحظات زندگی مشترک خود حضرت علی (ع) را به نماز و عبادت خداوند متعال دعوت می کند و هردو به نماز و تهجد الهی می پردازند. (قاضی شوشتری، ۱۴۰۹، ق، ج ۴ ص ۴۸۱) سپس چند روز بعد پیامبر از علی علیه السلام می پرسد که فاطمه (س) چگونه همسری است، پاسخ می دهد: نِعْمَ الْعَوْنُ عَلَي طَاعَةِ اللَّهِ؛ او بسیار مددکار و یاری کننده به عبادت و طاعت خداوند است. (ابن شهر آشوب، ۱۳۷۹، ق، ج ۳ ص ۳۵۶) ایشان زمان و مکان مشخصی داشتند و در خانه محلی را برای محرابش قرار داده بود، لباس مخصوصی برای نماز داشت، برای نماز از بوی خوش استفاده می کرد، به غروب و شب جمعه برای استجابت دعا اعتقاد داشت، برای درک شب قدر و احیای آن برای فرزندان برنامه ریزی می کرد، نماز و دعاهای ویژه ای برای موضوعات مختلف و روزهای هفته داشت، مناجات و تعقیبات خاصی پس از نمازهای واجب داشت، به حدی برای نماز و عبادت بر پا می ایستاد که پاهایش ورم می کرد. (مجلسی، ۱۴۰۴، ق، ج ۴۳ ص ۸۴؛ قمی، ۱۴۱۴، ق، ج ۲ ص ۷۰۴) بنابراین می توان گفت بعد از ایمان و اعتقاد قلبی و یقینی به خداوند متعال دومین شاخص اعتقادی که در خانواده مطلوب اسلامی باید باشد، ایجاد فضایی معنوی و در ارتباط دائم با پروردگار است تا قلب آنها با ذکر خدا اطمینان یافته و در برابر سختی ها و مشکلات و ناملایمات نلرزد و در تصمیم گیری ها مضطرب و مردد نشوند.

۵- شاخص های اخلاقی خانواده مطلوب

با توجه به این که هدف تمامی ادیان الهی و پیامبران و امامان معصوم (ع)، تربیت آدمی و دعوت به فضایل اخلاقی می باشد لذا در دین مبین اسلام خلق و خوی نیکو، دارای ارزش فراوان است چرا که اخلاق یکی از اهداف مهم بعثت پیامبر (ص) به شمار می رود. از جمله ارزش های اسلامی آراستگی به اخلاق و رفتار اسلامی می باشد و کسی که دارای اخلاق نیکو باشد فردی ارزشمند از منظر اسلام است اخلاقی ارزشمند است که تحت لوای اسلام و عقل سالم باشدو القاء بی ارزشی ها به عنوان اخلاق خوب که سرچشمه درستی ندارد، نمی تواند موجب سعادت مندی انسان شود. لذا بهترین الگو و نمونه ای که در زمینه اخلاق اسلامی می توان یافت پیامبر (ص) و ائمه اطهار علیهم السلام علی الخصوص زندگانی امیرمؤمنان علی علیه السلام می باشد که سعی گردیده است در اینجا نمونه ی کوچکی از آن به خواننده ی محترم ارائه گردد.

۱-۵- توکل

یکی از مظاهر ایمان و مکارم اخلاق، توکل بر خدا و اعتماد کامل به پروردگار است. شهید مطهری در مورد معنای توکل می گوید: توکل عهده دار شدن کار است، قسمتی که مربوط به انسان است و قسمتی واگذار کردن آن به خداست و معنی واگذار کردن آن به خدا این است که بدانید در عالم، حسابی است که در شرایطی که شما وظیفه تان را عمل کنید، او به کمک شما برخیزد. (مطهری، ۱۳۹۰، ش، ۱۴-۱۵) انسانی که بر خداوند توکل دارد، در مقابل سختی ها و

ملالت های زندگی مقاوم تر است چرا که خداوند می فرماید: وَ عَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ؛ اگر اهل ایمانید، فقط بر خدا توکل کنید. (مائده ۲۳) انسان امروزه غرق مشکلات دنیوی شده و نیازمند وابستگی به نیروی قدرتمندی می باشد. در خانواده و مشکلات روزمره نیز اگر انسان در برابر سختی ها و مشکلات خود، ابتدا برنامه ریزی برای رفع آن، سپس توکل و اعتماد به خداوند کند مسلماً تمام مشکلات او حل خواهد شد. انسان مضطرب باید در تمامی موارد از جمله: ازدواج، یافتن شغل مناسب و یا همسر شایسته به خدا توکل کند چرا که خداوند نیاز های انسان را رفع می کند. از جمله کسانی که در تمام امور خود به خداوند متعال توکل می کردند امام علی (ع) بودند که در برابر سختی ها و مشکلات زندگی همواره اعتماد به خدا را فراموش نمی کردند ایشان در مورد توکل فرمودند: وَ التَّوَكُّلُ عَلَى اللَّهِ نَجَاةٌ مِنْ كُلِّ سُوءٍ وَ حِرْزٌ مِنْ كُلِّ عَدُوٍّ؛ و توکل بر خدا مایه نجات از هر بدی و محفوظ بودن از هر دشمنی است. (اربعی، ۱۳۸۱، ق، ج ۲ ص ۳۴۶) و در حدیث دیگر می فرماید: مَنْ تَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ ذَلَّتْ لَهُ الصَّعَابُ وَ تَسَهَّلَتْ عَلَيْهِ الْأَسْبَابُ؛ هرکس به خدا توکل کند، دشواری ها برای او آسان می شود و اسباب برایش فراهم می گردد. (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ق، ص ۶۵۶، ح ۱۳۷۴)

۲-۵-رازداری

یکی از جنبه های مهم عمل صالح و اطاعت از اوامر و نواهی خدا، استفاده صحیح از زبان است. سخن گفتن مطابق ضوابط الهی یکی از اعمال صالح است که شدیداً مورد تاکید حق تعالی است. بخش مهمی از دستورات الهی، در مورد استفاده صحیح از زبان است که یکی از آن ها رازداری و کتمان سر می باشد. رازداری به معنای پوشاندن و افشا نکردن می باشد. (بیگی، ۱۳۸۹، ش، ص ۹۱) از مهم ترین عواملی که به نگهداری پایه های خانواده به شمار می رود کتمان سر و نگه داشتن رازهای درون خانواده می باشد. ضروری است زن و شوهر برای دستیابی به خانواده موفق و مطلوب اسرار درون خانواده خود را برای دیگران بازگو نکنند و آن را نزد خود به امانت نگه دارند. رازگویی چه برای همسر و چه برای دیگران، صفت اخلاقی است که مورد توجه خداوند و معصومین (ع) می باشد به گونه ای که امام علی علیه السلام در رابطه با کتمان اسرار می فرمایند: صَدْرُ الْعَاقِلِ صُنْدُوقٌ سِرٌّ؛ سینه خردمند صندوق راز اوست. (شریف الرضی، ۱۳۷۹، ش، ح ۶ ص ۶۲۵) و نیز می فرمایند: الْكَيْتَمَانُ طَرْفٌ مِنَ السَّعَادَةِ؛ رازداری گوشه ای از خوشبختی است. (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴، ق، ص ۲۲۳)

۳-۵-غیرت ورزی

یکی از وظایف اختصاصی مرد، غیرت ورزی نسبت به همسر است، بدین معنا که وی نباید اجازه دهد همسرش، آگاهانه یا نا آگاهانه، زمینه آلودگی و بی عفتی خود را فراهم سازد. از این رو کسی که اجازه می هد زنش آرایش کرده از خانه بیرون رود و خود را در معرض دید همگان و چشم ناپاکان قرار دهد، همچنین کسی که از بی عفتی همسر خود خبر دارد و اقدامی در جهت پیشگیری از آن انجام نمی دهد، بی غیرت نامیده می شود. (محمدی ری شهری، ۱۳۸۹، ش، ص ۴۰۴) مبحث غیرت از ارزش های مهم اخلاقی به شمار می رود که موجب کسب عزت و آبرو در زندگی انسان می گردد. از این رو امام علی (ع) در رابطه با غیرت ورزی مردان فرموده اند: مَنْ لَا يَغَارُ فَإِنَّهُ مَنكُوسُ الْقَلْبِ؛ هر کس که غیرت نوزد قلب چنین فردی واژگونه است. (برقی، ۱۳۷۱، ق، ج ۱، ص ۱۱۵) و نیز روزی به حضرت امیرالمومنین علی (ع) اطلاع دادند که زنان در مراکز تجاری و بازار رفت و آمد دارند و شخصا به خرید و فروش می پردازند امام (ع)

در یک سخنرانی خطاب به مردم فرمودند: مَا تَسْتَحْيُونَ وَ لَا تَعَارُونَ نِسَاءَكُمْ يَخْرُجْنَ إِلَى الْأَسْوَاقِ وَ يَزَاحِمْنَ الْعُلُوجَ؛ آیا حیا ندارید! و غیرت نمی ورزید که زن های شما یه بازار می روند و با جوانان قوی و خوش هیكل روبه رو می شوند؟ (کلینی، ۱۴۰۷، ق، ج ۵ ص ۵۳۷) و همچنین امیر المومنین امام علی (ع) در حکمت ۱۲۴ نهج البلاغه در مورد بحث غیرت بیان می کنند که: وَ غَيْرَةُ الرَّجُلِ إِيمَانٌ؛ غیرت مرد بر زن (از علامت) ایمان است. (شریف الرضی، ۱۳۷۹، ش، ح ۱۲۴، ص ۶۵۳)

۴-۵-خیرخواهی

خیر خواهی از جنبه هایی است که در فرهنگ انسان ساز اسلام از جایگاه و منزلت والایی برخوردار است و در ردیف اصول اخلاق جای می گیرد. در اخلاق خانواده خیر خواهی و نصیحت از ارکان مهم می باشد. این مهم است که پدر و مادر با فرزندان از سر نصیحت سخن بگویند. طبیعت انسان چنین است که اگر کسی دریابد که فلان شخص در امر و نهی خود قصد و نیتی جز سعادت او ندارد از سر صدق و صفا پذیرای آن است. (قائمی امیری، ۱۳۸۶، ش، ۲۰۷-۲۰۸) در روایات اسلامی به برخی از آثار خیر خواهی اشاره شده است امام علی (ع) در مورد خیرخواهی و نصیحت می فرماید: لَا تَدْعُ أَنْ تَنْصَحَ أَهْلَكَ فَإِنَّكَ عَنْهُمْ مَسْئُولٌ؛ در پند و موعظه خانواده ات کوتاهی نکن، فردا درباره آن ها از تو بازخواست خواهد شد. (قضاعی، ۱۴۱۸، ق، ص ۱۴۷) و در حدیث دیگری می فرماید: مَنْ قَبِلَ النَّصِيحَةَ أَمِنَ مِنَ الْفَضِيحَةِ؛ هر کس نصیحت را بپذیرد از رسوایی ایمن می شود. (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ش، ص ۲۲۶، ح ۴۵۷۳) و نیز می فرماید: النَّصِيحَةُ مِنْ أَخْلَاقِ الْكِرَامِ؛ کار نصیحت و خیرخواهی از اخلاق کریمان و افراد گرانقدر است. (همان، ص ۲۲۵، ح ۴۵۴۹) اگر انسان های شایسته با آداب و شرایط لازم به خیرخواهی مردم بپردازند و آن ها هم بدون شائبه، نصیحت خیرخواهان را بکار بندند، خیر و سلامت جامعه را فرا می گیرد و شر و پلیدی ها از بین می روند؛ کاستی ها به تکامل، فقر به غنا تبدیل می شود و نارسایی ها جیران می گردد و استعداد ها جوانه می زنند.

۵-۵-نداشتن حسادت

یکی از رذایل اخلاقی که در طول تاریخ بشر آثار بسیار منفی فردی و اجتماعی داشته، مسئله حسد است حسد یعنی بد خواهی. خواستار بودن زوال نعمت و سعادت دیگری. (قریشی، ۱۳۷۱، ش، ج ۲ ص ۱۳۱) حسودان نه آرامشی در دنیا دارند و نه آسایشی در آخرت چرا که تمام تلاششان این است که نعمت را محسود بگیرند و آلوده انواع جنایت ها می شوند. نقطه مقابل حسد، خیر خواهی است که در مطالب گذشته به آن اشاره شد. گاهی در محیط خانواده زن و شوهر در رابطه با محبت کردن به فرزندان خود، نسبت به هم حسادت کرده و هر کدام سعی دارند دل ها را متوجه خود سازند و این یک خطا به شمار می رود چرا که حسادت یکی از عوامل فرو پاشی نظام خانواده می باشد از این رو برای داشتن خانواده ای استوار و موفق باید از حسادت کناره گیری کرد. حضرت علی (ع) در توصیه خود می فرماید: الحسود و الحقود لا تدوم لهما مسرة؛ برای انسان حسود و کینه دار مسرت و لذتی قابل دوام نیست. (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ق، ص ۸۱۶، ح ۳۶) و نیز می فرماید: دع الحسد و الكذب و الحقد فإنهنّ ثلاثه تشين الدين و تهلك الرجل؛ حسد و دروغ و کینه را رها کن زیرا این سه، دین را غیبناک و مردم را هلاک می کنند. (همان، ص ۸۱۸، ح ۱۰۳)

۵-۶- صبر و تحمل مشکلات

صبر از فضایل اخلاقی و در منابع واژه شناسی به معنای مقید کردن، بردبار بودن، شکیبایی کردن، استقامت و متحمل شدن است. (احسانی، ۱۳۹۰، ش، ص ۱۰۰) یکی از شرایط لازم برای داشتن زندگی توأم با آرامش و محبت، به کارگیری صبر و تحمل مشکلاتی است که در طول زندگی رخ می دهد. زندگی با فراز و نشیب هایی مواجه است که هر لحظه خطر غرق شدن در آن، انسان را تهدید می کند اما هر فرد ناچار است تا از این دریای عمیق مشکلات عبور نماید تا به ساحل نجات دست یابد و این امر در گرو آشنایی با اصول زندگی و صبر و شکیبایی است. از این جهت خداوند متعال در مورد صبر در برابر مشکلات می فرماید: «وَ اصْبِرْ عَلٰی مَا اَصَابَكَ» و بر آنچه از مشکلات و سختی ها به تو می رسد شکیبایی کن. (لقمان ۱۷) صبر یعنی تحمل سنگینی مصیبت و از بین بردن آن، نه شکستن و تسلیم شدن و از پا در آمدن در برابر آن سنگینی و مصیبت. در زندگی مشترک نیز این چنین است اگر مرد و زن در برابر مشکلات و سختی ها صبر و شکیبایی پیشه کنند و در جهت رفع آن مشکل برآیند زندگی با آرامش و آسایش و محبت آمیز، خواهند داشت. امام علی (ع) در حکمت ۱۵۳ نهج البلاغه در مورد صبور بودن در برابر مشکلات می فرماید: لَا يَعْدَمُ الصَّبُورُ الظَّفَرَ وَ اِنْ طَالَ بِهِ الزَّمَانُ؛ انسان صبور پیروزی را از دست نمی دهد، هرچند زمان آن طولانی باشد. (شریف الرضی، ۱۳۷۹، ش، ج، ص ۶۶۵) و در حدیث دیگری می فرماید: الصَّبْرُ اَنْ يَحْتَمِلَ الرَّجُلُ مَا يَنْوِبُهُ وَ يَكْظِمُ مَا يُغْضِبُهُ؛ صبر آن است که انسان مصیبت و مشکلی که به او می رسد تحمل کند و خشم خود را فرو برد. (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ش، ص ۲۸۱، ج ۶۲۳۱) و همچنین بیان کرده اند: الصَّبْرُ فِي الْأُمُورِ بِمَنْزِلَةِ الرَّأْسِ مِنَ الْجَسَدِ فَإِذَا فَارَقَ الرَّأْسُ الْجَسَدَ فَسَدَ الْجَسَدُ وَ إِذَا فَارَقَ الصَّبْرُ الْأُمُورَ فَسَدَتِ الْأُمُورُ؛ صبر در کارها همانند سر در بدن است، همانطور که وقتی سر از بدن جدا شود، بدن فاسد می شود، هنگامی هم که صبر از کارها جدا شود کارها تباه می شود. (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲ ص ۹۰) در زندگانی حضرت علی (ع) صبر و پایداری که یکی از فضایل اخلاقی امام علی (ع) به شمار می رود و جزو برنامه های اصلی ایشان بود، همواره با روحیه تحمل و بردباری با حوادث و مشکلات گوناگون زندگی برخورد می کرد و درصدد رفع آنان بر می آمد.

۶- شاخص های رفتاری خانواده مطلوب

از مزیت های دین مبین اسلام نسبت به سایر ادیان این است که اسلام دارای الگو و نمونه هایی برای تمام عرصه ها و حیات انسان می باشد. اگر امر و فرمانی دارد، برای آن الگو و نمونه عملی معرفی می کند تا افراد جامعه براساس آن نمونه یا الگو، جامه عمل بپوشانند. زندگی زوجین و خانواده از این موضوع مستثنی نیستند و اسلام برای هدایت و سعادت این خانواده ها، شخصیت هایی چون پیامبر (ص) و ائمه معصومین (ع) را به عنوان نمونه و اسوه حسنه معرفی کرده تا مردم با مطالعه سیره آنان زندگی خود را براساس معیارهای آنان برچینند. ارزش های اخلاقی و رفتاری را باید از سیره معصومین (ع) شناخت چرا که این شخصیت های بزرگوار خود، تجسم ارزش های اخلاقی و رفتاری بودند و سخنان و سیره خانوادگی آن ها ظرایف رفتاری جالب توجهی در بردارد که گاه در تحکیم پایه های خانواده نقش اساسی دارد. از جمله سیره کسانی که می تواند در زندگی ما موثر باشد، سیره رفتاری امام علی (ع) نسبت به خانواده خویش است که در این جا نمونه هایی را بیان می کنیم:

۱-۶- صداقت و راستگویی

یکی از پایه های مهم زندگی زن و مرد، صداقت است که از رمز های ماندگار ثبات و دوام نظام خانواده می باشد و از ارزش های والای اسلام به شمار می رود. ارتباط بین مرد و زن باید کاملاً صادقانه و بدون ریا در عین حال محترمانه باشد. در زندگی مشترک، پنهان کاری و دروغ و نیرنگ و کتمان آثاری جز پیدایش کینه و نفرت و فروپاشی نظام خانواده نخواهد داشت. بسیاری از ناهنجاری های رفتاری، اختلافات خانوادگی و مشاجرت میان همسران و دوستان حتی تنش ها و نزاع های سیاسی، ناشی از بی صداقتی و ناخالصی است. (محدثی، ۱۳۷۹ ش، ص ۳۱۷) در آموزه های دینی نیز به اهمیت صداقت و راستگویی اشاره شده است خداوند متعال در قرآن می فرماید: یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ كُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ؛ ای کسانی که ایمان آورده اید از خدا بپرهیزید و با صادقان و راستگویان باشید. (توبه ۱۱۹) همچنین امیرالمومنین امام علی (ع) می فرماید: جَانِبُوا الْكَذِبَ فَإِنَّهُ مُجَانِبٌ لِلْإِيمَانِ الصَّادِقُ عَلَى شَفَا مُنْجَاةٍ وَ كَرَامَةٍ وَ الْكَاذِبُ عَلَى شَرْفٍ مَهْوَاهُ وَ مَهَانَةٌ؛ از دروغ بر کنار باشید که با ایمان فاصله دارد. راستگو در راه نجات و بزرگواری است، اما دروغگو بر لب پرتگاه هلاک و خواری است. (شریف الرضی، ۱۳۷۹ ش، خ ۸۶، ص ۱۴۵) و نیز می فرماید: يَكْتَسِبُ الصَّادِقُ بِصِدْقِهِ ثَلَاثًا حُسْنَ الثَّقَةِ بِهِ وَ الْمَحَبَّةَ لَهُ وَ الْمَهَابَةَ عَنْهُ؛ راستگو به سبب راستگویی خود سه نعمت به دست می آورد: معتمد مردم می شود، او را به درستی و صمیمیت می پذیرند و بزرگی و عظمتش در دل ها جای می گیرد. (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶ ش، ص ۸۱۲، ح ۲۹) بنابراین راستگویی و صداقت جاذبه میان مرد و زن را افزایش می دهد و هر چقدر این جاذبه بیشتر و سالم تر باشد زندگی مشترک شیرین تر و با صفا می شود. امام علی (ع) در زندگی خود با حضرت فاطمه زهرا (س) گفتاری صادق داشتند و این صداقت و راستگویی هر دوی ایشان بود خانواده ایشان را به عنوان الگوی برتر و مطلوب خانواده اسلامی تبدیل کرد.

۲-۶- خوش زبانی

یکی از عوامل مؤثر در سازگاری و رفع تنش ها، خوش زبانی است خوش زبانی یعنی این که اعضای خانواده به یکدیگر سخن پسندیده بگویند و این ویژگی باعث طراوت و شادابی در زندگی است؛ به زندگی روح تازه می بخشد و آن را از خمودی و بی معنایی می رهند؛ اما در مقابل، بدزبانی زندگی را تیره و تباه می کند و صفای آن را از بین می برد. فراموش نکنیم محیط خانه جنگ و برخورد با دشمن نیست که در آن درگیری و نزاع و احیانا به کارگیری کلمات درشت و خشن باشد. اساس روابط، بر نرمش و انس و زمینه سازی برای جذب استوار است بدین خاطر که به کارگیری زبان خوش یک اصل است. (قائمی امیری، ۱۳۸۶ ش، ص ۲۰۵) از این رو پسندیده و سزاوار سخن گفتن، هم امنیت خاطر به دنبال می آورد، هم زندگی مسالمت آمیز با دیگران را در زندگی فراهم می کند. چنانچه درباره پسندیده سخن گفتن، قرآن کریم می فرماید: «وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا» و با مردم، با خوش زبانی سخن بگویید. (بقره ۸۳) امام علی (ع) در زندگی مشترک با حضرت زهرا (س) از این نکته و ویژگی مهم در زندگی زناشویی غافل نبودند و همواره در خانه، با زبان خوش و نیکو و بشاشت و گشادگی چهره ارتباط برقرار می کردند. ایشان در مورد نیک سخن گفتن می فرماید: أَجْمَلُوا فِي الْخُطَابِ تَسْمَعُوا الْجَمِيلَ الْجَوَابِ؛ خطابتان را نیکو کنید تا جواب نیکو بشنوید. (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ ق، ص ۱۵۸، ح ۹۰) و همچنین بیان می کند: مَنْ عَذَّبَ لِسَانَهُ كَثَرَ إِخْوَانَهُ؛ هرکس شیرین سخن باشد، برادران او فراوان باشند. (همان، ۵۷۸، ح ۱۱۹)

۳-۶- عفو و گذشت

بخشش و گذشت، عنصر اصلی استمرار و استحکام پیوند زناشویی از سوی هر یک از زوج ها است. لذا مرد و زن باید خطاهای همدیگر را تحمل کرده و از آن ها گذشت کنند تا دوام و پایداری نظام خانواده مستحکم شود. (ترابی، ۱۳۹۰ ش، ص ۲۸۱) در واقع زن و شوهر بیش از هر مجموعه انسانی دیگر باید نسبت به هم، روحیه بزرگ منشی داشته باشند که یکی از این نشانه های آن، عفو و گذشت نسبت به خطاهاست که با به کارگیری گذشت و عفو، به نوعی شخصیت خود را تکریم کرده و رشد می دهند. در زندگی خانوادگی مسائل بسیاری پیش می آید که اعضای خانواده، از آن چشم پوشی نمی کنند و آن را به رخ یکدیگر می کشد. در این صورت، زندگی آنان تلخ و قابل تحمل نخواهد بود. از این رو چشم پوشی و گذشتن از مسائل کم اهمیت، موجب تقویت بنیان و نهاد خانواده می شود. از امام علی (ع) در این باره نقل شده است که: *مَنْ لَمْ يَتَغَافَلْ وَلَا يَعْضَّ عَنْ كَثِيرٍ مِنَ الْأُمُورِ تَنَعَّصَتْ عَيْشَتُهُ*؛ هر کس از بسیاری امور، تغافل و چشم پوشی نکند، زندگی اش تیره می شود. (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶ ش، ص ۴۵۱) گاهی در خانواده ای ممکن است فرزند، خطایی را مرتکب شده و در برابر آن خطا از پدر و مادر خود عذر خواهی می کند پدر و مادر نیز باید عذر او را پذیرفته و از خطای او چشم پوشی کنند چرا که امیرالمومنین امام علی (ع) در رابطه با نپذیرفتن عذر خطاکار می فرماید: *سَرُّ النَّاسِ مَنْ لَا يَعْفُو عَنِ الزَّلَّةِ وَلَا يَسْتُرُ الْعَوْرَةَ*؛ بدترین مردم کسی است که خطای دیگران نبخشد و عیوب را نپوشاند. (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶ ش، ص ۲۴۵، ح ۵۰۱۶)

۴-۶- حسن رفتار با همسر و فرزندان

رفتاری نیکو و پسندیده از شاخص های مهم خانواده مطلوب است، حسن رفتار به معنای این است که مردان و زنان در زندگی مشترک باید نسبت به هم، خوش رفتار و همواره با مهر و محبت برخورد کنند چرا که خداوند متعال می فرماید: *وَ عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ*؛ با زنان به طور شایسته رفتار کنید. (نساء ۱۹) خوش رفتاری هم در بین والدین و هم در بین فرزندان باید رعایت شود، رفتار پسندیده، شایسته هر مسلمان است و انسان همواره باید برخورد درست و همراه تکریم و تعظیم داشته باشد؛ به ویژه در برخورد با کسانی که با انسان ارتباط شبانه روزی دارند، می بایست رفتار نیک و همراه با مهر و محبت داشت و از آنان دل جویی نمود؛ چرا که رفتار درست، بر شخصیت افراد تاثیر زیادی بر روابط متقابل آنان دارد. در محیط خانواده نیز رفتاری آمیخته با احترام، پیوند میان اعضای خانواده را تقویت می کند. (احسانی، ۱۳۹۰ ش، ص ۱۳۸) برخورد نیکو و شایسته با اهل خانه، از اوامر مهم اسلامی است به گونه ای که هم در سیره معصومین (ع) و هم در احادیث آنان این نکته مورد توجه قرار گرفته است. حضرت علی (ع) در رابطه با رفتار نیکو با همسر می فرماید: *إِنَّ الْمَرْأَةَ رَيْحَانَةٌ وَ لَيْسَتْ بِقَهْرْمَانَةٍ فَدَارِهَا عَلَى كُلِّ خَالٍ وَ أَحْسِنِ الصَّحْبَةَ لَهَا لِيَصْفُوَ عَيْشُكَ*؛ زن گل است نه پیشکار. پس در همه حال با او مدارا کن و با وی به خوبی همنشینی نمای تا زندگی ات با صفا شود. (ابن بابویه، ۱۴۱۳ ق، ج ۳؛ ص ۵۵۶) و همچنین در حدیث دیگری می فرماید: *خَيْرُ نِسَائِكُمْ... الْهَيِّنَةُ اللَّيِّنَةُ الْمُؤَاتِيَةُ*؛ بهترین زنان شما... آن زنی است که با شوهر خود مهربان و نرم خو باشد (و با او همراهی کند). (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۵ ص ۳۲۴) در سیره خانوادگی حضرت علی (ع) این امر قابل مشاهده است که ایشان با همسر خود، حضرت فاطمه (ع) رفتاری نیکو و پسندیده داشتند و همواره سعی کردند با مهربانی و احترام و دلجویی چنان با همسر خویش رفتار کنند که اگر اندوهی دارد از او بکاهد. ایشان نسبت به فرزندان خویش نیز رفتاری پسندیده داشتند و همواره به آنان مهر و محبت داشته و شخصیت آنان را تکریم می کردند و معتقد به حسن رفتار بین والدین و فرزندان بودند. چنانچه به فرزندش امام حسن مجتبی علیه السلام در نامه ۳۱ نهج البلاغه می فرماید: *وَجَدْتُكَ بَعْضِي بَلْ وَجَدْتُكَ كَلِّي حَتَّى كَأَنَّ*

شَيْئاً لَوْ أَصَابَكَ أَصَابِي وَ كَأَنَّ الْمَوْتَ لَوْ أَتَاكَ أَتَانِي فَعَنَانِي؛ ای فرزندانم تو را دیدم که پاره تن من، بلکه همه جان منی، آنگونه که اگر آسیبی به تو رسد به من رسیده است و اگر مرگ به سراغ تو آید، زندگی مرا گرفته است. (شریف الرضی، ۱۳۷۹ ش، نامه ۳۱، ص ۵۱۹) این چنین است که خانواده امام علی (ع) همیشه زندگی با مهر و عطوفت و محبت آمیز داشتند چرا که حسن رفتار در خانواده از عواملی است که سبب تحکیم پایه های خانواده می شود.

۵-۶- همکاری با همسر

همکاری مسلمانان همواره مورد تایید قرآن کریم است؛ چنانچه در این زمینه می فرماید: وَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى؛ در راه نیکی و پرهیزکاری با هم همکاری کنید. (مانده ۲) در سیره پیشوایان معصوم (ع) به خصوص سیره خانوادگی امام علی (ع) نیز همکاری با همسر و کمک کردن به او وجود داشته است. به گونه ای که او در کار های خانه، مددکار حضرت فاطمه (ع) بود از آن حضرت نقل شده که پیامبر (ص) بر ما وارد شد، در حالی که فاطمه در کنار دیگ نشسته بود و من عدس پاک می کردم فرمود یا ابالحسن! گفتم: لبیک یا رسول الله (ص) فرمود: هر چه از من می شنوید از جانب خداوند متعال است مردی که همسرش را در کار خانه کمک کند، به تعداد هر مویی که در بدنش قرار دارد یک سال عبادت نوشته می شود که روزهایش را با روزه و شب هایش را با عبادت سپری کرده باشد؛ و نیز خداوند پاداش صابرا نی چون حضرت داود و یعقوب و عیسی (ع) را به او می دهد. (شعیری، بی تا، ص ۱۰۲) افزون بر همکاری، حضرت علی (ع) در امور خانواده و مسایل مهم با فاطمه (ص) مشورت می کرد و فاطمه در نهایت تواضع با ایشان همراهی می کرد؛ مثلاً در مسأله مهمی فاطمه (س) به علی (ع) می فرماید: أَلْبَيْتُ بَيْتِكَ وَ الْخُرَّةُ زَوْجَتُكَ أَفْعَلُ مَا تَشَاءُ؛ خانه توست و من همسر تو هستم. هر آنچه می خواهی، انجام بده. (هاشمی خویی، ۱۴۰۰ ق، ج ۱۳ ص ۲۰)

۶-۶- سازگاری با همسر

مهم ترین موضوع در زندگی زناشویی، سازگاری همسران با یکدیگر است که در استحکام نظام خانواده، رشد مادی و معنوی آن و نیز تربیت فرزند، نقش اساسی دارد. هر اندازه همسران سازگارتر باشند نهاد خانواده پایدارتر و تربیت فرزند در فضای عاطفی تر و بهتر اتفاق خواهد افتاد. امروزه متاسفانه به این موضوع کمتر توجه می شود و بسیاری از خانواده ها در اثر اختلافات، دچار تزلزل و دستخوش آسیب های جدی می شوند که اگر در این زمینه به سیره معصومین (ص) اقتدا کنند، کانون خانواده گرم تر و با نشاط تر خواهد شد. قرآن کریم در این زمینه می فرماید: وَ إِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَ حَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنْ اللَّهُ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا؛ و اگر از جدایی میان آن دو (همسر) می ترسید، پس داوری از خانواده آن (شوهر) و داوری از خانواده آن (زن) تعیین کنید و بفرستید؛ اگر این دو [داور]، تصمیم به اصلاح داشته باشند، خدا میان آن دو سازگاری خواهد داد برآستی که خدا، دانای آگاه است. (نساء ۳۵). سازگاری خانوادگی را از رفتار امام علی (ع) و حضرت فاطمه (س) باید آموخت و زندگانی ایشان را الگوی خود قرار داد. چرا که زندگانی این دو بزرگوار سرمشق همه خانواده های مسلمان است. امام علی (ع) درباره زندگی اش با فاطمه زهرا (س) و سازگاری با وی می فرماید: فَوَ اللَّهُ مَا أَعْضَبْتَهَا وَ لَا أَكْرَهْتَهَا عَلَيَّ أَمْرٌ حَتَّى قَبَضَهَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَيْهِ وَ لَا أَعْضَبْتَنِي وَ لَا عَصَتْ لِي أَمْرًا وَ لَقَدْ كُنْتُ أَنْظُرُ إِلَيْهَا؛ سوگند به خدا هیچ گاه فاطمه (س) را به خشم نیاوردم و او را بر چیزی ناراحت نکردم تا این که خدای عزوجل او را قبض روح کرد و فاطمه (س) نیز هرگز مرا

به خشم نیاورد و با امر من مخالفت نکرد و هر وقت نگاهش می کردم، تمام غم هایم از بین می رفت. (اربلی، ۱۳۸۱ ق، ج، ص ۳۶۳)

۶-۷- وفاداری نسبت به همسر

وفاداری در زندگی بسیار مهم است و بنای تداوم یک زندگی است. انسان وفادار همیشه نزد مردم به محبوبیت شناخته می شود و رفتار او مورد پسند است وفاداری در زندگی موجب سلامت آن زندگی می شود. زن و مرد باهم پیمان زناشویی می بندند و زندگی را بر مبنای انس و الفت مستقر می سازند. سرانجام یکی از آن دو دار فانی را زودتر وداع خواهد گفت و طبیعی است که دیگری باید درد فراق او را تحمل کند و با درد و رنج تنهایی بسازد و جزع سر ندهد. این دو ممکن است که در طول مدت زندگی کدورت هایی باهم داشته باشند و خلاف رضای هم، راهی را طی کرده باشند، اما پس از مرگ دیگر جای گله نخواهد بود. آنان باید روزهای خوش و شادی را هم مدنظر آورده و سپاس گزار هم و قدردان یکدیگر باشند. (قائم امیری، ۱۳۸۶ ش، ص ۳۶۷) در زندگانی امام علی (ع) و فاطمه زهرا (س) باید نگرینست که زندگی موفق و مطلوبی داشتند و در طول مدت زندگانی خویش از هم گله مندی و نارضایتی نداشتند به همین خاطر است که سیره خانوادگی این دو بزرگوار الگوی جامعه اسلامی قرار گرفته است. امام علی (ع) پس از وفات حضرت فاطمه (س) از او اعلام رضایت مندی کرد و فرمود: *اللَّهُمَّ إِنِّي رَاضٍ عَنِ ابْنَةِ نَبِيِّكَ*؛ بار خدایا! من از دختر پیامبرتو، راضی ام. (قمی، ۱۴۱۴ ق، ج ۸، ص ۵۰۴)

۶-۸- قناعت و ساده زیستی

ساده زیستی مورد نظر اسلام عبارت است از عدم دلبستگی به مظاهر دنیا و رهایی از تجملات و تشریفات زاید زندگی و بی پیرایه بودن که مقابل آن، تجمل گرایی و رفاه زدگی است. خداوند متعال درباره ساده زیستی و عدم دل بستگی به دنیا در آیه ۱۳۱ سوره طه می فرماید: *«وَلَا تَمْدَنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَ رِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَ أَبْقَىٰ»*؛ و هرگز چشمان خود را به نعمتهای مادی، که به گروههایی از آنان داده ایم، ميفکن! اینها شکوفه های زندگی دنیاست؛ تا آنان را در آن بیازماییم؛ و روزی پروردگارت بهتر و پایدارتر است. «مهمترین مانع کمال آدمی، وابستگی و دلبستگی به دنیا است که این حالت اگر بر روح انسان حاکم گردد تمام ارزشهای انسانی را تحت شعاع قرار می دهد و از فروغ آن می کاهد برای رهایی از جلوه های فریبنده زیبا و مظاهر مادی راهی بهتر از زهد و قناعت و ساده زیستی نیست زاهد با بی رغبتی به دنیا، آزاده ای است که بی تکلف زندگی می کند، بدون تعلق، راه زندگی را می پوید. حضرت علی (ع) در مورد قناعت و ساده زیستی در زندگی می فرماید: *إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا أَلْهَمَهُ الْقَنَاعَةَ وَ أَصْلَحَ لَهُ زَوْجَهُ*؛ خوش ترین زندگی از آن کسی است که خداوند پاک به او قناعت بخشیده و همسری شایسته، روزی اش کرده است. (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ ق، ص ۲۱۲، ح ۴۶۹؛ لیثی واسطی، ۱۳۷۶ ش، ص ۱۳۱، ح ۲۹۴۹) یکی از برجسته ترین خانواده هایی که در زمینه ساده زیستی معروف است خانواده علوی می باشد. یکی از مصداق های ساده زیستی زندگانی این دو شخصیت بزرگوار، امام علی (ع) و حضرت فاطمه (س) این است که در بحث مهریه و عروسی در روایات آمده که مهر حضرت فاطمه (س) در ازدواج با امام علی (ع) بسیار اندک بود. (مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ج ۴۳ ص ۱۱۵-۱۱۲) طبق گزارشات متعدد، امام علی (ع) با فروش زره خود را به مبلغ کم تری فروخت و آن مبلغ را به پیامبر (ص) سپرد؛ و ایشان نیز با آن پول وسایل بسیار ساده و اندک برای زندگی مشترک این

بزرگواران تهیه نمود و این نشان دهنده سبک بودن مهریه و سادگی آنان بود. (محمدی ری شهری، ۱۳۸۷، ص ۱۱۵) در رابطه با ولیمه عروسی امام علی (ع) و حضرت فاطمه (س) نیز پیامبر (ص) به امام علی (ع) دستور داد ولیمه ای تهیه کند و از مردم پذیرایی نماید. علامه مجلسی احادیث فراوانی در رابطه این موضوع گردآوری کرده است. در یکی از این روایات ها آمده است که: چون زمان عروسی فاطمه (س) فرا رسید، پیامبر (ص) غذا و حلوا درست کرد و به علی (ع) فرمود: مردم را دعوت کن. علی (ع) گفت: من به سوی مردم رفتم و گفتم که ولیمه را بپذیرید، آن ها نیز پذیرفتند. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰۳، ص ۲۸۷)

۷- نتیجه گیری

خانواده به عنوان نخستین کانون زندگی و شخصیت فرد در جامعه و میزان موفقیت وی تاثیر بسزایی داشته و دارای اهمیت فراوان است. چراکه شخصیت واقعی فرد در درون همین کانون گرم شکل گرفته و سپس وارد جامعه می شود. این نهاد برای انسان هم از لحاظ مادی و هم از لحاظ معنوی دارای ارزش و اهمیت فراوانی است در نظام خانواده برای تمامی افراد و اعضا وظایفی مشخص شده است که هر یک از اعضا باید به عالی ترین شکل ممکن وظایف خود را به انجام برسانند. از این رو هر جامعه نیازمند خانواده ای است که در هر زمینه ای برتر و مطلوب باشد. یکی از مزایای دین مبین اسلام این است که برای هر دستور و فرامین الهی مصداق و نمونه هایی را معرفی کرده تا دیگران با توجه به آن الگو و نمونه مسیر زندگی خود را بر اساس آن برچینند. یکی از الگوهایی که در زمینه خانواده مطلوب اسلامی می توان معرفی کرد سیره معصومین (ع) علی الخصوص بیانات و سیره خانوادگی امیرالمومنین امام علی (ع) می باشد که از نظر اسلام خانواده امیرالمومنین امام علی (ع)، مطلوب ترین و موفق ترین خانواده به شمار می رود. لذا خانواده مطلوب از نگاه امام علی (ع) دارای ویژگی های اعتقادی ایمان و اعتقاد قلبی به خداوند، برقرار ساختن روحیه الهی و رشد شخصیت معنوی اعضای خانواده و ویژگی اخلاقی توکل، رازداری، غیرت ورزی، خیرخواهی، نداشتن حسادت، صبر و تحمل مشکلات و همچنین ویژگی های رفتاری صداقت و راستگویی، خوش زبانی، عفو و گذشت، حسن رفتار با همسر و فرزندان، همکاری با همسر، سازگاری با همسر، وفاداری نسبت به همسر و قناعت و ساده زیستی می باشد. اگر خانواده ای این شاخص هایی را که در تحقیق هویدا می باشد در زندگی خود به کار ببندند بدون تردید، نظام و پایه های آن خانواده مستکم شده و به خانواده مطلوب اسلامی دست می یابند؛ و همچنین در برابر آسیب ها و آفت هایی که اساس زندگی و خانواده را متزلزل می کند، محفوظ می مانند.

۸- فهرست منابع

کتب:

قرآن کریم

نهج البلاغه (ترجمه محمد دشتی)

۱- ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۴۱۳ ق)، من لا یحضره الفقیه، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه، چاپ دوم

۲- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، (۱۴۰۴ ق)، تحف العقول، قم: جامعه مدرسین، چاپ دوم

- ۳- ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی، (۱۳۷۹ ق)، مناقب آل ابی طالب علیهم السلام، قم: انتشارات علامه، چاپ اول
- ۴- ابن عاشور، محمدطاهر، (۱۳۸۴ ق)، التحرير و التنوير، بيروت: موسسه التاريخ
- ۵- ابن منظور، محمد بن مكرم، (بی تا)، لسان العرب، بيروت: دارصادر
- ۶- احسانی، محمد، (۱۳۹۰ ش)، سیره تربیتی معصومین (ع)، قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی
- ۷- اربلی، علی بن عیسی، (۱۳۸۱ ق)، كشف الغمّة فی معرفة الأئمّة، تبریز: انتشارات بنی هاشمی، چاپ اول
- ۸- برقی، احمد بن محمد بن خالد، (۱۳۷۱ ق)، المحاسن، قم: دار الکتب الإسلامیة، چاپ دوم
- ۹- بستانی، فواد افرام، (۱۳۷۵ ش)، فرهنگ ابجدی، تهران: انتشارات اسلامی، چاپ دوم
- ۱۰- بیگی، روح الله (۱۳۸۹ ش)، ارزش های اجتماعی در قرآن، تهران: انتشارات اسوه، چاپ دوم
- ۱۱- تبریزی، مصطفی، (۱۳۸۵ ش)، فرهنگ توصیفی خانواده و خانواده درمانی، تهران: انتشارات فراوان، چاپ اول
- ۱۲- ترابی، مهدی، (۱۳۹۰ ش)، شکوفه سیب (بررسی مشکلات خانوادگی از دیدگاه اسلام و روانشناسی)، قم: انتشارات اسوه، چاپ اول
- ۱۳- تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، (۱۴۱۰ ق)، غرر الحکم و درر الکلم، قم: انتشارات دار الکتب الإسلامی، چاپ دوم
- ۱۴- _____ (۱۳۶۶ ش)، تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، قم: انتشارات دفتر تبلیغات
- ۱۵- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، (۱۳۷۴ ش)، ترجمه و تحقیق مفردات ألفاظ القرآن، تهران: مرتضوی، چاپ دوم
- ۱۶- سالاری فر، محمدرضا، (۱۳۹۳ ش)، خانواده در نگرش اسلام و روانشناسی، تهران: انتشارات سمت
- ۱۷- شعیری، محمد بن محمد، (بی تا)، جامع الأخبار، نجف: مطبعة حیدریة، چاپ اول
- ۱۸- شوشتری، نور الله بن شریف الدین، (۱۴۰۹ ق)، احقاق الحق و اذهاق الباطل، قم: مکتبه آیت الله المرعشی النجفی العامه
- ۱۹- شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، (۱۴۰۹ ق)، وسائل الشیعة، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام، چاپ اول
- ۲۰- طباطبائی، محمد حسین، (۱۳۷۴ ش)، ترجمه تفسیر المیزان فی تفسیر القرآن، مترجم: سید محمد باقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه
- ۲۱- قائمی امیری، علی، (۱۳۸۶ ش)، خانواده از دیدگاه امام علی (ع)، تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان، چاپ سوم
- ۲۲- قریشی، علی اکبر، (۱۳۷۱ ش) قاموس قرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ ششم
- ۲۳- قضاعی، محمد بن سلامه، (۱۴۱۸ ق)، دستور معالم الحکم و ماثور مکارم الشیم، بیروت: شرکه دارالارقم بن ابی الارقم

- ۲۴- قمی، عباس، (۱۴۱۴ ق)، سفینه البحار و مدینه الحکم و الآثار، قم: انتشارات اسوه، چاپ اول
- ۲۵- قنادان، منصور (۱۳۷۵ ش)، جامعه شناسی مفاهیم کلیدی، تهران: انتشارات آوای نور
- ۲۶- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی (۱۴۰۷ ق)، تهران: دار الکتب الإسلامیة
- ۲۷- لیثی واسطی، علی بن محمد، (۱۳۷۶ ش)، عیون الحکم و المواعظ، قم: انتشارات دار الحدیث، چاپ اول
- ۲۸- مجلسی، محمد باقر، (۱۴۰۳ ق)، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار علیهم السلام، بیروت: دارالاحیاء التراث العربیة، چاپ دوم
- ۲۹- _____، (۱۴۰۴ ق)، مرآة العقول فی شرح أخبار آل الرسول، تهران: دار الکتب الإسلامیة، چاپ دوم
- ۳۰- محدثی، جواد، (۱۳۷۹ ش)، اخلاق معاشرت، قم: دفتر تبلیغات حوزه علمیه
- ۳۱- محمدی ری شهری، محمد، (۱۳۸۹ ش)، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، قم: انتشارات دار الحدیث، چاپ دوم
- ۳۲- مصطفوی، حسن، (بی تا) التحقیق فی کلمات القرآن، بیروت: دار الکتب العلمیه
- ۳۳- مطهری، مرتضی، (۱۳۷۶ ش)، مجموعه آثار شهید مطهری، تهران: انتشارات صدرا
- ۳۴- _____، (۱۳۹۰ ش)، گفتار هایی از اخلاق اسلامی، تهران: انتشارات صدرا
- ۳۵- معین، محمد، (۱۳۸۱ ش)، فرهنگ معین، تهران: انتشارات ادنا، چاپ چهارم
- ۳۶- موسوی بجنوردی، کاظم، ۱۳۶۷ ش، دائرة المعارف بزرگ اسلامی، تهران مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی
- ۳۷- هاشمی خویی، میرزا حبیب الله، (۱۴۰۰ ق)، منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغه، تهران: مکتبه الإسلامیة، چاپ چهارم
- مقالات:
- ۳۸- فراست، زهره، (۱۳۹۵ ش)، پایان نامه تبیین رابطه اعتقادات و مولفه های سبک زندگی از دیدگاه امام علی (ع)